

KRÓNIKA

A NOBEL-DÍJAS SZEFERISZ

Mint ismeretes, a Nobel-díjat az idén Jorgosz Szeferisz (polgári nevén Jéorjiosz Szeferiádisz) görög költőnek ítélték oda. Ebből az alkalomból a *Figaro Littéraire* meginterjúvolta az ünnepeltet. Ez az egyetlen interjú, ugyanis Szeferisz, miután értesült a svéd akadémia döntéséről, egy szigetre vonult vissza. A *Figaro Littéraire* munkatársa csak hosszabb nyomozás után találta meg a görög költőt, úgyhogy végül is sikerült vele beszélnie.

— 1918-ban — mondta az újságírónak Szeferisz — édesapámnak (ügyvéd volt) Párizsba kellett utaznia, hogy bizonyos ügyeket elintézzon. Zavaros idők voltak azok, s apám legjobbnak látta, ha mindannyian együtt kelünk útra. Tizennyolc éves voltam akkor. 1918. július 14-én érkezünk Párizsba, s mit hallottunk? A „kövér Bertákat...” Édesapám úgy határozott, hogy engem Párizsban hagy, s iratkozzam jogra. Az úgy szokott lenni, hogy ha az ember nem tudja, mit csináljon, akkor jogot hallgat. Diplomáltam, habár — közöttünk legyen mondvá — rossz tanuló voltam... Sok minden érdekelt, elsősorban az irodalom. Írtam is — 14 éves korom óta írok. Eléggé szegénylős voltam, s ezért nem kerültem kapcsolatba az akkori írókkal. A Latin negyedben laktam, később a Montparnasse-on... 1924-ben Londonba utaztam: meg kellett tanulnom angolul, hogy részt vehessek a külügy-minisztérium pályázatán.

Szeferisz aztán diplomata lett, de lényegében író maradt. Barátság fűzi korunk sok kimagasló írójához, többek között az amerikai Henry Millerhez.

— Miller a háború idején Athénba jött — mondta Szeferisz. — Nagyszerű ember! Elutazása előtt néhány nappal azt mondta: „Kedves Szeferisz, Ön rendkívül szívélyes volt hozzám. Itt-tartózkodásom alatt naplót vezettem, s most Önnek ajándékozom.” Egy nagy alakú iskolai füzet volt ez. Megköszöntem, de azt tanácsoltam, előbb készítsen róla másolatot. „Nem — válaszolta Miller. — Szereztem, ha az ajándék teljes.”

A naplóban Miller a következőket mondja Szeferiszről:

„Jorgosz Szeferisz megragadta az örökkévalóság szellemét, amelyet Görögországban mindenütt megtalálunk, s ki is fejezte verseiben... Szeferisz elvágódó, szívélyes, tele van életerővel, leleményes, ellentétes gondolatok, életmódok arbitere és békéltetője, számtalan kérdést tesz fel egy jelentésekben gazdag nyelven, a kifejezőmód minden formája érdekli, ki akarja választani és magába olvasztani mindazt a termékeny hitelességet, amely az egyes korok jellemzője. Szenvedélyesen szereti hazáját, népét, de nem sovíniszta; hazafiságának alapja az a felismerés, melyben a külföldön töltött évek folyamán volt része.”

A napló érdekessége, hogy még kiadatlan, s hogy Miller volt az első, a nyugati írók között, aki ilyen pontosan megrajzolta az akkor még csak jövődöbéli Nobel-díjas emberi és írói arcát.

A 75 ÉVES T. S. ELIOT

A modern művészetnek három élő nagysága Stravinsky, Picasso és T. S. Eliot. Az utóbbi nemrég töltötte be 75. életévét, s ebből az alkalomból Amerikában újra kiadták összegyűjtött verseit *Collected poems 1902—1962* címmel. A *New York Times Book Review* a maga részéről úgy járult hozzá az ünnepléshez, hogy két írásban is foglalkozik a nagy költő művével.

Az egyik megállapítja, hogy Eliot — Ezra Pounddal és Wallace Stevensszel — abba a költőnemzedékbe tartozik, amely az angol—amerikai költészetet a század elején a francia szimbolizmus egyes jellegzetességeivel gazdagította. Eliotot valami mégis megkülönbözteti költőtársaitól: a XVII. századi angol metafizikus költők, főleg John Donne hagyományainak elfogadása és továbbfejlesztése. Amikor Eliot jelentkezett az irodalomban, az akkori amerikai antiintellektuális, folkloromániás irodalmi körök ellenállásába ütközött. Mi több, dühösen fogadták. Ez azonban ma már az irodalom történetébe tartozik, s a *New York Times Book Review* cikkírója joggal zeng dicshimnuszot Eliotról, egy egész sor remek költemény, dráma, tanulmány, esszé szerzőjéről.

A másik írás szerzője Stephen Spender, az ismert költő. Spender a 75 éves Eliot arcképét rajzolta meg. Az ünnepelelt költő haja még barna, hangja erős, nevetése csengő, mosolya szívélyes. Londonban él, háza nem feltűnő építmény, de meg van tömve könyvekkel és képekkel. Hentente egyszer társaság gyűl össze Eliotnál, barátai, ismerősei jönnek el, néha egészen kevesen. Eliot amerikai születésű, de nem szívesen hagyja el Londont. Tavaly nagyon megfázott, még most is botra támaszkodva jár, de még rendszeresen bemegy a Faber and Faber könyvkiadóhoz, ahol szerkesztői állása van. Nagy azoknak a fiatal költőknek a száma, akiknek első könyve Eliot szerkesztésében jelent meg. Spender azt állítja, hogy Eliot már nem ír verseket, s ez tulajdonképpen állásfoglalást

jelent: Eliot ugyanis sohasem akarta ismételni önmagát. Most újra elővette Bradley filozófiájáról egyetemi éveiben írt tanulmányát, javíttatja, s új bevezetést szándékozik írni régebbi kritikáinak új kiadása elé. Spender szerint Eliot azzal, hogy kommentálja prózai műveit s újraválogatja verseit, tulajdonképpen az utolsó simításokat végzi, hogy életműve minél kerekesebb és egységesebb legyen. Maga Eliot még ma is a derűs, szívélyes és megelégedett ember benyomását kelti azokban, akik találkoznak vele.

AZ ISMERETLEN KAFKA

Gustav Janouch *Gespräche mit Kafka* (Beszélgetések Kafkával) című könyve, melyet 1951-ben a Verlag Fischer adott ki, ma is egyike a legfontosabb forrásoknak Kafka élete és műve tanulmányozásához. De a mű csak torzó, mert Janouch jegyzeteiből sok elveszett a háború idején Svédországban, az Egyesült Államokban, illetve Csehszlovákiában. Két évvel ezelőtt azonban megtalálták az eltűnt kéziratok egy részét, amely az előző kiadás anyagával együtt nemsokára teljesebb kiadásban jelenik meg. Az egyik megtalált töredékben Janouch arról ír, milyen körülmények között dolgozott a nagy író állandó munkahelyén, a prágai biztosító intézetben. A szépen berendezett iroda komor volt. Kafka íróasztalával szemben egy tipikus bürokrata asztala állt. Ez az ember igen előzékeny volt Kafka iránt, az író mégis félt tőle. Ha hivatalnoktársa azt kiáltotta, hogy „Tessék!” — azaz a várakozó fél beléphet az irodába —, Kafka mindannyiszor össze-rezzent. Janouch egyszer tudomására hozta Kafkának, hogy észrevette félelmét. Kafka így válaszolt: „Minden hóhér vészjósló.” Ezt az állítását Kafka később a következőképpen okolta meg: „A hóhér foglalkozása ma tiszteletnek örvend, s jól fizetik. Miért ne feltételezzük hát, hogy minden tiszteletreméltó hivatalnokban egy-egy hóhér rejtőzik?” „De hát a hivatalnokok nem ölik meg az embereket!” — mondta Janouch. „Dehogynem — válaszolta Kafka. — Az élő, változásra alkalmas emberekből holt, megváltozhatatlan iktatószámokat csinálnak.” Máskor Janouch megjegyezte, hogy Kafka úgy néz hivatalnoktársára, mint egy ketrecben levő állatra. „Nem ő, hanem én vagyok ketrecben.” „Persze, az iroda...” — mondta Janouch. „Dehogy! Nemcsak itt az irodában, hanem mindenütt. Én állandóan magamban hordozom a rácsokat.”

Janouch kellemetlennek tartotta hivatali látogatásait, s Kafkától gyakran bocsánatot kért váratlan megjelenése miatt. Kafka azonban azt mondta neki: „Akit a váratlan látogatás zavar, az gyengeségének, a váratlantól való menekülésének adja tanújelét. Azért rejtőzünk úgynevezett magánéletünkbe, mert gyöngék vagyunk, hogy úrrá legyünk a világon. Rimánkodunk az önkorlátozás csodájá-

nak. Ez visszavonulás. A lét elsősorban a dolgokkal való együttélést jelenti, a lét párbeszéd. Nem kell hát kerülni. Jöjjön csak, amikor akar.”

A látogatók gyakran úgy találták Kafkát, hogy valamit rajzol az előtte fekvő papírlapra, de hogy mit, azt nem lehetett megállapítani, mert amint Kafka meglátta, hogy valaki közeledik hozzá, összegyúrta vagy összetépte a papírost, és eldobta. Ez felkeltette Janouch érdeklődését, s amikor Kafka ezt észrevette, megmutatta neki egy ilyen rajzát. A papíroson egy halom egymás hegyén-hátán vergődő, vonagló, fetrengő apró emberi alak volt látható. Úgy nyüzsgöttek, mint a kukacok. „A sötétségből jönnek — mondta Kafka —, hogy a sötétben tűnjenek el. Az én firkálásom egy állandóan ismétlődő primitív mágia kísérlete, amely azonban sohasem sikerül. Minden tárgy csak életre kelt kép. Az eszkimók hullámvonalakat rajzolnak azokra a fadarabokra, melyeket meg akarnak gyűjtani. A hullámvonalak a tűz mágikus képe, s ezt keltik ők életre, amikor a fadarabokat összedörzsölik. Így teszek én is. Rajzok révén akarok leszámolni azokkal, akiket látok. Csakhogy az én figuráim nem gyulladnak meg. Talán nem használok megfelelő anyagot, talán a ceruzámnak nincsenek meg a szükséges tulajdonságai. De az is lehetséges, hogy nekem sincsenek meg már a kellő tulajdonságaim...”

FAULKNER, A MAGÁNEMBER

Amerikában szinte már tünetszerű jelenség, hogy röviddel az ismert személyek halála után, megjelenik a könyvpiacón regényesített életrajzuk. Hemingwayről, halála óta, már több könyvet írtak, amelyekben a legintimébb adatokat is megtalálhatjuk a nagy íróról. Érdekes, hogy a Hemingwayről szóló művek közül kettőnek testvérei a szerzői.

Hasonló az eset Faulknerral, a nemrég elhunyt másik nagy amerikai íróval. Fivére, John Faulkner írt róla könyvet. A szerző bevallja, hogy már tizenkét évvel ezelőtt elhatározta: ha túléli Billt — ez volt William Faulkner beceneve —, könyvet ír róla.

A mű, melynek címe *My Brother Bill* (Fivérem, Bill), a *Time* recenziójának véleménye szerint nem sikerült. Igaz, hogy John Faulkner rengeteg adatot szolgáltat hírneves fivérééről, anekdotákat jegyez le, s egyszer mindezt fel is fogják használni. De az adatokból, történetekből mi csak egy bizarr személyt ismerünk meg, aki már gyermekkorában vezető szerepre törekedett baráti körében. Megtudjuk a könyvből, hogy a kis Bill annak idején minden pajtásánál ügyesebben találta el a szomszéd gyerekeket a nedves kukoricacsővekkel, minden Faulknernál ügyesebben ülte meg szőrén a lovat, hátborzongató meséket

talált ki, s ezért iskolatársai mindig külön megjutalmazták; Bill kitűnő színész volt — akárcsak nagyapja, az öreg Faulkner, vagy dédapja, az öreg ezredes, egy korabeli bestseller (*The White Rose of Memphis*) — Memphisz fehér rózsája), szerzője, akit a szomszédja lelőtt, mert féltékeny volt rá.

William Faulkner korán megelégette a tanulást, elhagyta az iskolát, keresetéből remekül öltözködött, ezért elnevezték bárónak. Akkoriban nagyapja bankjában pénztárosként dolgozott. Faulkner egyébként egész életében nagy gondot fordított öltözködésére, mi több, feltűnő ruhákban járt.

Ismeretes, mennyire kedvelte Faulkner az italt. Fivére szerint ebben is volt egy nagy adag alakoskodás. Hetekig egy csöpp szeszt sem ivott, aztán édesanyját hívatta, hogy „kijózanítsa”. A jó anya hideg teát itatott vele, a teába pedig fokozatosan mind kevesebb whiskyt öntött. A végén Bill azt mondta, annyira részeg, hogy fel sem tud kelni. Csak akkor árulta el neki édesanyja, hogy tizenkét óra hosszat tiszta teát ivott. Ekkor Bill felkelt az ágyból, és elment dolgozni.

Bill korán átvette apjától a családfő szerepét. Ez nagyszerűen illett hozzá. Patriarkális bajuszt növesztett, karácsonykor ő töltött puncsot a rokonoknak, s igazságot osztott a négereknek.

Műveiről, munkájáról nagyon keveset beszélt, úgyhogy John se mondhat erről sokat. Szerinte a kritikusok sokkal bonyolultabbnak tartják Faulkner művészetét, mint amilyen az valójában. John azt állítja, hogy William Faulkner azért írt az amerikai Dél rossz oldalairól, mert hitte, hogy az ilyen könyveket szívesen vásárolják majd, s elvégre „az írónak is keresnie kell”.

KOLOSTOR, BÖRTÖN, IRODALOM...

Két évvel ezelőtt *Les deux Moniales* (Két apáca) címmel regény jelent meg Párizsban. Szerzője, Anne Huré ismeretlen volt az irodalomban. A regény mégis komoly jelöltje volt a Goncourt-díjnak, s kis híján meg is kapta.

Az írónőnek *En prison* (Börtönben) címmel most új műve jelent meg. Ez a könyv Anne Huré hétéves börtönfogságának története.

A párizsi *Arts* részleteket közöl a műből, sajnos csupán olyanokat, melyekben az írónő a börtönben uralkodó körülményeket írja le, és néhány anekdotikus esetet mond el. Sokkal érdekesebb Anne Huré élettörténete, amely ugyancsak az *Arts*-ban olvasható.

Anne Huré egy külföldi vállalat képviselőjének és egy orgonaművésznőnek volt a lánya. Apja a titkárnőjével való botránya után elhagyta családját. A kislány öreganyjára és édesanyjára maradt, akit gyűlölt képmutatása

miatt. Tizennyolc éves korában elment Lübeckből, ahol addig élt, s filozófiára iratkozott. Két év múlva kolostorba vonult. Négy évet töltött itt, de közvetlenül a fogadalomtétel előtt kilépett, mert hiányzott a hite. Későbbi polgári magatartása szöges ellentétben állt kolostori életével. Először egy orvos barátnője volt, majd egy lordé, s közben latinul, görögül és héberül tanult. Későbbi szeretői az alacsonyabb társadalmi osztályokból kerültek ki; végül egy építézmérnök szeretője lett. A mérnöknek sok pénzre volt szüksége; Anne csekkeket hamisított, s hétévi börtönre ítélték. Erről az esetről az író a következőket jelentette ki az újságíróknak: „Miért loptam? Inkább megölttem volna valakit. Az én esetem egészen világos volt. Jobb lett volna, ha Machiavelli tanácsát követem: Őlj, ha úgy kívánod. Mindig lesz egy örökös, aki megőrül tetteidnek. De jól vigyázz, nehogy egy fillérrel is megkárosíts valakit, akinek sorsa, hogy éljen.

Két apáca című művét Anne Huré a börtönben írta, de nem ezzel keltett utoljára szenzációt. A börtönbüntetés mellett tudniillik azzal is sújtották, hogy nem szabad visszatérnie Párizsba. Ő mégis visszament, sőt a televízióban is föllépett. Mivel azonban előzőleg vidéken újabb bűncselekményeket követett el, ismét bíróság elé állították. Ekkor azt követelte, hogy ideggyógyász vizsgálja meg. A vizsgálat megállapította, hogy az író felelősségét lelki rendellenességek befolyásolják, s egyénisége ki-egyensúlyozatlan, de ez nem hat intelligenciájára. Anne Huré ezután kijelentette, hogy nem fog többé írni: „Irodalmi pályafutásom véget ért. Nem kívánok visszaélni ilyen gyászos publicitással. Nincs szükségem olyan reklámra, amilyent Jean Genet-nak csapnak. Kevésbé zavarna az olyan, mint Oscar Wilde-é volt.”

Amikor azonban megtudta, hogy mégsem kapta meg a Goncourt-díjat, öngyilkosságot kísérelt meg. 1963 tavaszán eltűnt Párizsból. A lapok ekkor azt írták, hogy Anne Huré talán újra öngyilkosságot követett el, szállodájában ugyanis csak kéziratát és egy ezerfrankos bankjegyet hagyott hátra. Rövidesen azonban az író megjelent kiadójánál, hogy szerződést írjon alá, majd visszatért vidéki szállodájába.

Legújabbán a következőképpen nyilatkozott: „Ha nem követek el öngyilkosságot, továbbra is írni fogok.” Új könyvét már be is fejezte, s minden jel arra mutat, hogy ezzel folytatja a botránysorozatot. Könyvének címe *Pour trente cycles d'argent* (Harminc ezüst kerékért). A regény egy fiatal lányról szól, aki beleszeret édesapjába. A lány felfedi titkát gyóntatóatyja előtt, aki épp befejezte könyvét, s várja rá az imprimaturt. A pap elmegy a lány nagybátyjához, egy püspökhöz, megszegi a gyónási titkot, hogy megkapja, amit kíván. A lány öngyilkosságot követ el, de nem kétségbeesésből, hanem azért, mert az intenzitás olyan pillanatait ismerte meg — állítja az *Arts* recenziója —, hogy nem tud elképzelni más milyeneket, amelyek, ezekhez képest, közepesek lesznek.

EMLÉKEZÉS GEORGE ORWELLRA

Nálunk alig ismerik George Orwell angol író és műveit, habár külföldön jelentős alkotónak tartják. A *The London Magazine*-ban Julian Symons nemrég hosszabb cikket írt róla. Symons 1944-ben ismerkedett meg Orwellel a *Tribune* szerkesztőségében. Mindjárt megbarátkoztak, noha Orwell előzőleg azt írta Symonsról, hogy eszméi a fasizmustól búzlenek. Egy ilyen kitétel annak idején Angliában nem volt hízelgő. Symons most mintha maga igyekezne igazolni Orwellt: azt írja róla, hogy nyers közvetlenség jellemzi. Sohasem tartózkodott attól — mondja —, hogy egy hívő katolikus jelenlétében megtámadja a katolikus egyházat üzelmei miatt, hogy egy ír nacionalista társaságában a nacionalizmust a fasizmussal azonosítsa, vagy hogy egy lelkes cionista előtt a zsidók palesztinai túlkapasáiról beszéljen.

Jellegetes Orwell esete Círil Connollyval: Connolly recenziójában dicsérte Orwell egyik művét, erre Orwell megkérte, küldje el neki legújabb könyvét. Kérését így okolta meg: „Őn megvakarta a hátamat, most én fogom megvakarni az Önét.”

Amilyen sértődékeny volt, olyan gyorsan tudta bevallani, hogy tévedett. Egyszer hosszú levelet írt a *Partisan Review* szerkesztőségének, s bevallotta a háború folyamán elkövetett tévedéseit.

Orwell, az angliai állapotok heves bírálója, korának ostromzója, valójában igen gyöngéd ember volt. Ezt bizonyítja a következő eset. Röviddel megismerkedésük után bevallotta Symonsnak, hogy gyűlöli a várost, s vidéken szeretne élni, messze Londontól. „Az embernek azonban itt kell maradnia — mondta —, míg a háború tart. Nem lehet innen elmenni, amíg ilyen pokoli bombatámadások érik itt az embereket.” Így beszélt az az Orwell, akit elenség vett körül, akit a burzsoázia avval vádolt, hogy anarchista, a baloldal pedig, melyhez tulajdonképpen tartozott, Sztalin-ellenesnek tartott.

Nézetei miatt Orwellek többször voltak kellemetlenségei. *Animal Farm* (Állatfarm) című könyvében a szocialista társadalomban megjelenő bürokratikus irányzatokat támadta, s emiatt a kiadó visszautasította a művet. Orwellek — a volt spanyol harcost és meggyőződéses szocialistát — ez nem lepte meg. Továbbra is baloldali maradt, s amikor maga helyett Symont ajánlotta könyvkritikusként a *Manchester Evening News* című laphoz, figyelmeztette barátját, hogy vigyázzon, mert a szerkesztő nem kommunista ugyan, de kissé sztalinista.

Symons 1946 májusáig rendszeresen találkozott Orwellekkel. Az író ekkor elhagyta Londont, s csak levél útján tartották fenn a kapcsolatot. Levelezésük igen gazdag volt. Orwell leveleiben megtaláljuk egész akkori társadalmi és irodalmi működésének nyomait. Már híres és gazdag volt, betegsége is kikezdte, de mint ember egyáltalán nem változott meg: szívesen írt kevésbé ismert folyóiratoknak is — ingyen. *How the Poor Die* (Hogyan halnak meg a sze-

gények) című írása például a *Now* című folyóiratban jelent meg.

Önkritikáját Orwell továbbra is megőrizte. Amikor 1984 című művét a *Times Literary Supplement*-ben pozitívan értékelték, s csak azt kifogásolták, hogy a 101. sz. szoba leírásában sok a szentimentalizmus, Orwell ezt írja Symonsnak: „Kedves Julian! Azt hiszem, maga írt az 1984-ről a *Times Literary Supplement*-ben. Köszönöm ezt a nagylelkű és ragyogó ismertetést. Ilyen kis terjedelmű írásban valóban nem lehetett volna jobban bemutatni a könyv lényegét. Igaza van, amikor a 101. sz. szobával kapcsolatban a közönségességet emlegeti. Ezt magam is láttam, amíg írtam, de másképp nem tudtam elérni a kívánt hatást.”

ARISZTOKRATÁK NAPLÓJA

Az államférfiak, hadvezérek emlékiratai mindig népszerű olvasmányok voltak. Napjainkban azonban kevésbé ismert személyek memoárjai is felkeltették a közvélemény érdeklődését.

Németországban három ilyen könyvről sokat beszélnek mostanában: gróf Lehndorff *Ostpreussisches Tagebuch*-járól (Keletporosz napló), Dönhoff grófnőnek *Nahmen, die keiner mehr nennt* (Nevek, melyeket már senki sem ismer) című művéről, amely bestseller, s bizonyára csatlakozik hozzájuk népszerűség és kelendőség tekintetében Ursula von Kardorffnak *Berliner Aufzeichnungen. Aus den Jahren 1942—1945* (Berlini jegyzetek 1942—1945-ből) című könyve.

Érdekes, de köztudomású dolog, hogy a német arisztokrácia nagy része nem állt Hitler mellé; erről tanúskodnak az említett könyvek is. Ursula von Kardorff ugyan személyes benyomásairól számol be jegyzeteiben, de párhuzamosan foglalkozik a bombázásokkal, a letartóztatásokkal s a mindennapi gondokkal — az ellátásban jelentkező nehézségekkel, az üzletek előtt várakozó sorókkal stb. A *Berlini jegyzetek* azonban politikai szempontból sem jelentéktelen könyv, mert írója Schulenburg, Stauffenberg és az 1944 júliusában Hitler ellen végrehajtott merénylet többi részvevőjének körében mozgott. Ide tartozott egyébként Eduard Sprenger és Polhal fogházi lelkész. Ursula Kardorff naplójából sok mindent megtudunk a merényletet követő letartóztatásokról, a merénylők elleni bűnperről, a baráti zsidó családok segítségére irányuló állandó akciókról, a vádlottak érdekében tett közbenjárásokról. A napló mindenekfelett mint az egyéni ellenállás és az emberi méltóság utólagos jelzése is fontos a mai Németországban, amelyben még mindig él a bűntudat. Mert az ilyen naplók a hitlerizmus idején — a *Die Zeit* recenzen-

sének véleménye szerint — „az egyéni szabadság utolsó rezervátumai voltak, menhelyek egy széthulló világban”.

CESAREC, A HARCOS ÍRÓ

A jugoszláv irodalom kimagasló alakjáról, August Cesarecről emlékeztek meg nemrég Jugoszlávia-szerte. Hetven évvel ezelőtt született, s 1941-ben az usztasák oltották ki életét. Nemcsak író és újságíró volt, hanem harcos, haladó szellemű ember.

Cesarec munkássága rendkívül sokrétű volt, elsősorban azonban mint író vált ismertté. Regényeket, elbeszéléseket, drámákat, verseket írt. Újságcikkeiben marxista szemszögből vizsgálta a politikai, társadalmi és kulturális kérdéseket. Élesen bírálta a két háború közötti Jugoszlávia társadalmi rendjét.

Több lapnak, folyóiratnak, (*Plamen* — ezt a folyóiratot Miroslav Krležával együtt szerkesztette —, *Borba*, *Književna republika*, *Danas*, *Izraz* stb.) volt a szerkesztője és munkatársa Cesarec. Számos irodalmi művet hagyott hátra. Ezek közül kiemelkednek a *Zlatan mladić* (Az aranyifjú), a *Careva kraljevina* (A császár királysága) című regények, „U katakombi” (Katakombában), „Slučaj kolporterera Ferića” (Ferić rikkanca esete) című elbeszélései stb. Akármit írt, Cesarec mindig haladó nézeteket hirdetett.

Az akkori közvélemény igen nagyra becsülte Cesarecet. Még a polgári újságírók és írók is elismerték rátermettségét. A *15 dana* című folyóirat például 1931-ben riportot közölt róla, s beszámolt az ismert horvát író nyomoráról: egy kis padlásszobában lakott.

Cesarec gyakran vitatkozott az akkori írókkal, közéleti emberekkel. Ismertek voltak Milan Čurćinnal, Miloš Crnjanskival és másokkal folytatott vitái.

Cesarec harcos, hajlíthatatlan ember volt, mondja róla Vice Zanimović a *NIN*-ben megjelent cikkében. Akik közelebbről ismerték, szelíd, érzékeny, gyöngéd embernek tartják. Zanimović szerint nem volt fanatikus, gazdag lelki életet élt, nemes érzések hatották át. Műveiből kitűnik, hogy egy olyan társadalomért küzdött minden erejével, amelyben az emberek közötti viszonyokat nem erőszakkal fogják megoldani.

EMLEKEZÉS ÉS ELÉGJTÉTEL

Lukács György 1941-ben tanulmányt írt Babits Mihályról. Két alkotását (*Keresztül-kasul az életemen*, *Jónás könyve*) elemezve, elismerően szól Babitsról, a mű-

vészről és emberről, habár módszere eléggé egyoldalú. A háború utáni években, a Rákosi-korszakban, Lukács pozitív értékelésének ellenére is azok közé az írók közé tartozott Babits — Kosztolányival együtt —, akik indexen voltak, műveik nem jelentek meg. Csak az ötvenes évek közepén változott meg a hivatalos magyar irodalom véleménye Babitsról — amikor magában az irodalompolitikában is fordulat állt be. Azóta megjelennek Babits művei, nemrég adták ki összegyűjtött verseit (az összes versek kiadásáig még nem jutottak el), a Szépirodalmi Könyvkiadónak Babits-sorozata van...

S most, születésének 80. évfordulóján, úgy látszik, megtörténik a teljes „rehabilitáció”: az *Élet és Irodalom* egy egész oldalt szentelt Babits emlékének, a magyar Írószövetség költői szakosztálya és a budapesti Irodalmi Színpad Babits-estet rendezett...

Az *Élet és Irodalomban* Réz Pál és Gellért Oszkár írnak Babitsról. Réz Pál először saját Babits-élményét idézi, s ilyen szavakkal jellemzi a nagy költő művét: „elbűvölt”, „a század egyik legnagyobb verse” (a *Jónás könyvére* gondol), „nagyszerű tanulmányok”, Babits versei „ragyognak”. Majd arról tesz említést, hogy a Babits-problémák még fennállnak, nem oszlottak még el a személye és alkotása köré szőtt legendák — az apolitikusság, formaművészet, életidegenség, szobaköltészet vádjai. „Ezeket a legendákat — mondja a cikkíró — rég ideje lett volna szétfoszlatni.” Azt állítja Réz Pál, hogy Babits „a modern idők egyik nagy költője”, s ezért nem lehet lemondani róla — „Ha valakiről, róla nem!” —, mint ahogy azt a Rákosi-korszak irodalompolitikája tette. Réz Pál így zárja cikkét: „Életműve nemcsak a magyar költészetbe épült be, hanem tudatunkba is. A világba is. „Teljes elismerés és elégtétel lehet ez az igazságtalanul háttérbe szorított s egy téves irodalompolitika által feledésre ítélt nagy művésznak.

Gellért Oszkár évek hosszú során volt Babits szerkesztőtársa a *Nyugatban*, bensőséges barátság fűzte a nagy költőhöz. Cikkében Babits életének egyes momentumaira emlékezik, könyveinek, műveinek keletkezéséről, kiadásáról beszél, s gyakran hangsúlyozza a maga szerepét Babits könyveinek kiadásában, sőt egyes művek megalkotásában is. Írásának végén Gellért Oszkár a következőket mondja: „S vajon milyen sors várt Babitsra a felszabadulás után, a személyi kultusz idején? Csaknem a kisemmizettség, a magyar irodalomból, mert az akkori hivatalos kultúrpolitika csupán pályája buktaóit tartotta számon és élete tévedéseit nem ítélte megbocsáthatónak. S én is csak később írhattam meg „Bé-kító versem”-et róla.”

Habár azok, akik most oly szépen, szívből adóznak Babits emlékének, a „személyi kultusz” idején nem emeltek fel szavukat a nagy írónak, a *Halálfiat*, a *Jónás könyve*, a *Gólyakalifa* szerzőjének, Dante zseniális magyar tolmácsolójának „kisemmizése” ellen, megnyugtató, hogy műve nem lesz hozzáférhetetlen a mai s a jövőendő nem-

zedékelnek, hisz — mint Gellért Oszkár írja — „ma már éppúgy fordul egy egész nemzet szeretete és figyelme élete műve felé, mint ahogy majd húsz év múlva, születésének századik évfordulóján.”

Ez az elégtétel elsősorban Babitsnak szól, de elégtétel a magyar irodalomnak is, melyet egyik legnagyobb alkotójától akartak megfosztani.